

The effect of teaching handicrafts through study methods on self-esteem of visually impaired students

Azam Sadat Hosseini 1, Zabihollah Allahi*2, Majid kahrazahi3

پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۳/۲۵

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۸/۱۳

Accepted Date: 2022/06/15

Received Date: 2021/11/04

Abstract

Due to their special physical condition, the blinds are not able to perform some artistic skills, and training them is very complicated due to visual impairment. On the other hand, having such skills to prevent isolation and depression, as well as to fill leisure time, increase self-confidence, increase social relationships and create employment. It seems necessary. Due to the special conditions of blind students in our education, art lessons, especially for this group of people, have been neglected and neglected, which has had various reasons, including misconceptions about the abilities of the blind, and so on. On the other hand, the complexity of art education due to visual limitations has caused those involved in the field of art to pay less attention to this issue, although in recent years there have been sporadic efforts to direct this course and increase the hours of knowledge art. Students are done. However, due to the difficulties of the work and the lack of a suitable practical model for the coaches, it could not achieve its goals. Based on the available backgrounds, it can be seen that students with visual impairment are faced with low levels of self-esteem that should be addressed to strengthen this sense in them. After research and studies, we decided to use methods and works of art to strengthen the self-esteem of students with visual impairments. On the other hand, an important and fundamental question is whether the active methods in teaching artistic skills to visually impaired students can really help the self-esteem of this type of students? To achieve the desired answer and result, the researchers used a different

1. Master of Educational Psychology, Secretary of Education of Yazd, Iran.

2. Assistant Professor Department of educational sciences, faculty of psychology and educational sciences, Farhangian university, Zahedan, Iran.

(corresponding author):

Email: z-allahi57@yahoo.com

3. Undergraduate student of Farhangian University, Shahid Motahari Campus, Zahedan, Iran.

perspective with a new and innovative approach using the method of "study". Due to the necessity of art lessons, especially in adolescence, and the use of manipulation and strengthening the sense of touch for blind students, we decided to seize the opportunity in teaching activities and teach an artistic skill by creating a practical model for teaching. Instructors can take an effective and important step towards finding talent and flourishing their artistic talents in order to improve their self-esteem. By teaching the art of knitting to the blind and continuing to acquire sufficient skills, we can hope to create job opportunities and income for this vulnerable group. On the other hand, the use of knitting art due to the practical and continuous use of the concept of right and left, up and down, up and down, and increase the orientation skills of students and improve the spatial visualization of blind students and strengthen the sense of touch. It is effective. Therefore, considering the many advantages of the study method, it was decided to teach manual art (knitting two miles) in a study method on students' self-esteem to the visually impaired, and the main hypothesis of this study is whether art education Manual (knitting) in the form of study is effective in improving the self-esteem of visually impaired students. The method of this research was experimental and quasi-experimental with pre-test and post-test design. The statistical population of the study included all blind and partially sighted female students in Yazd province in the academic year 1397-98 who were enrolled in special schools for visually impaired students. This population consisted of 69 girls, of which 30 were selected by available sampling method and were divided into experimental and control groups (15 people in each group). The experimental group was trained in knitting under the instruction of the instructor according to the educational package contained in the content and lesson plan, and the control group was trained in the usual classroom manner. The most important data collection tool was Cooper-Smith (1967) Self-Esteem Questionnaire, which both groups completed before and after training. For data analysis, data were collected from descriptive statistics (mean) and after training, and after observing the assumptions, they were analyzed by analysis of covariance (one-way). The results of one-way analysis of covariance showed that between the mean scores of self-esteem of the two groups. Post-test stage, after removing the pre-test effect (adjusted mean), a significant difference is observed ($p < 0.001$) and the adjusted mean of post-test self-esteem scores in the experimental group is higher than the adjusted mean of post-test self-esteem scores in The group is a witness. According to the analysis of the data, the test results showed that the scores of the experimental group in the post-test of self-

esteem significantly increased compared to the control group, so it can be claimed that within the limitations of the experimental design, knitting head training It has had an effect on increasing students' self-esteem and this hypothesis is confirmed. On the other hand, because this training was implemented using the study method, as a factor affecting the quality of the relevant training can help the result obtained from the research. Because in the study method, because a team of teachers participate with each other, the planning, implementation and control of education is more accurate, and the shortcomings of the implementation methods are eliminated by the group, and higher quality education is implemented. Therefore, this method itself can be one of the factors in obtaining the result of this research. However, training skills that contribute to the visual impairment of a visually impaired person directly affects his or her quality of life and his or her self-esteem, because a sense of independence in performing activities is one of the most important motivators for the individual. Visually impaired helps boost self-esteem. In a general conclusion, it can be claimed that teaching artistic skills using the study method can help the self-esteem of visually impaired students. According to the obtained results, it is suggested that schools have various art education programs in the curriculum of visually impaired students. It is hoped that this training will be used by public school students as well. This study, like other studies, had limitations in the implementation of the questionnaire, especially since the sample of the study was visually impaired students. Also, this study was performed on a sample of girls and only in the city of Yazd. Therefore, caution should be exercised in generalizing to all students with visual impairments. Subsequent researchers can test this research on a wider community and with other arts.

Keywords: Handicraft training, Visual impairment, Knitting training, Lesson study, Self-esteem

واکاوی تأثیر آموزش هنر دستی به شیوه درس پژوهی بر عزت نفس دانش آموزان آسیب دیده بینایی

اعظم السادات حسینی^۱، ذبیح الهه اللهی^{۲*}، مجید کهرزهی^۳

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی تأثیر آموزش هنر دستی (بافتنی با دومیل) به شیوه درس پژوهی بر عزت نفس دانش آموزان آسیب دیده بینایی اجرا شد. روش این پژوهش شبه آزمایشی با طرح پیش‌آزمون و پس‌آزمون بود. جامعه آماری پژوهش شامل تمامی دانش‌آموزان دختر نابینا و کم‌بینای استان یزد به تعداد ۶۹ دختر بودند. از این تعداد ۳۰ نفر به صورت نمونه‌گیری در دسترس انتخاب گردیدند و در دو گروه آزمایش و گواه (هر گروه ۱۵ نفر) قرار گرفتند. ابزار جمع‌آوری داده‌ها پرسشنامه عزت نفس کوپر اسمیت بود. نتایج تحلیل کوواریانس یک‌راهه نشان داد که بین میانگین نمرات عزت نفس دو گروه در مرحله پس‌آزمون، پس از حذف اثر پیش‌آزمون (میانگین تعدیل شده) تفاوت معناداری مشاهده می‌شود ($p < 0/001$) و میانگین تعدیل شده نمرات پس‌آزمون عزت نفس در گروه آزمایش، بالاتر از میانگین تعدیل شده نمرات پس‌آزمون عزت نفس در گروه گواه است. بر طبق نتایج این پژوهش می‌توان ادعا نمود که در چارچوب محدودیت‌های طرح آزمایشی، آموزش هنر بافتنی به شیوه درس پژوهی بر افزایش عزت نفس دانش‌آموزان دارای آسیب بینایی تأثیر داشته است. با توجه به نتایج این یافته‌ها، پیشنهاد می‌گردد جهت افزایش عزت نفس دانش‌آموزان آسیب‌دیده بینایی، به درس هنر و به‌ویژه هنرهای دستی دانش‌آموزان آسیب‌دیده بینایی اهمیت بیشتری داده شود.

کلیدواژه‌ها: آموزش هنر دستی، آسیب دیده بینایی، آموزش بافتنی، درس پژوهی، عزت نفس

۱. کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی، دبیر آموزش و پرورش، یزد، ایران

۲. استادیار، گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، پردیس شهید مطهری، زاهدان، ایران

Email: z-allahi57@yahoo.com

نویسنده مسئول*

۳. دانشجوی کارشناسی علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان، پردیس شهید مطهری، زاهدان، ایران

مقدمه و بیان مسئله

اختلال بینایی یکی از انواع آسیب‌های جدی در انسان به شمار می‌آید. به‌طور معمول واکنش‌های عاطفی، از دست دادن اعتماد به نفس و استقلال در افرادی که با این ناتوانی مواجه هستند بسیار مشاهده می‌شود (Szubielska, 2018). بنابراین، خدمات معلولیت برای اختلال بینایی بیشتر بر ایجاد نگرش‌های مستقل و سازگاری اجتماعی تمرکز دارند (Fajrie, Rohidi, Syakir, Syarif & Priyatmojo, 2020). متخصصان بر این عقیده‌اند که ۸۰ درصد آموخته‌های کودکان با کمک حس بینایی حاصل می‌شود. به همین علت نابینایی سبب می‌شود که این افراد تا حدودی در دریافت، ارزیابی و پاسخ به اطلاعات محدود شوند. نابینایان بیشتر بر روی شنوایی و حس لامسه خود تکیه می‌کنند، در نتیجه آنچه را که می‌شنوند و لمس می‌کنند تعبیر و تفسیر کرده و تصویرسازی ذهنی می‌کنند (Sharifi daramadi, 2002). علی‌رغم این که سازمان بهداشت جهانی (2020) پیشنهاد کرده کودکان بین ۵ تا ۱۷ سال باید روزانه ۶۰ دقیقه فعالیت بدنی شدید تا متوسط داشته باشند، اما کودکان آسیب دیده بینایی این مقدار فعالیت فیزیکی را تجربه نمی‌کنند و نسبت به هم‌تایان سالم خود گرایش به فعالیت‌های ساکن بیشتری دارند (Qi, Xu & Shao, 2020).

نابینایان با تکیه بر حواس دیگر خود، تصویری از جهان، زیبایی‌ها و زشتی‌های آن در ذهن خود دارند. از طرفی نیز آن‌ها این انگیزه را دارند که تصویر ذهنی و به تبع آن احساس خود درونی را با تجسم آن به دیگران منتقل کنند. در این راستا، هنر می‌تواند این تصویرسازی ذهنی را بهبود بخشد و بهترین راه برای انتقال احساسات فرد باشد. در واقع هنر برای نابینایان می‌تواند مهم‌ترین وسیله ارتباط با خود و دیگران باشد (Taghi zadeh at el., 2013). آموزش‌های هنری کوششی است در جهت توسعه مهارت‌های فردی و تقویت مهارت‌های شناختی، احساسی و روانی- حرکتی برای کودکان دارای اختلال بینایی. تأثیر هنر به تسلط نیمکره به‌عنوان مرکز تجسم، تخیل و مفهوم‌سازی است که مغز را به‌عنوان بافت عصب‌شناسی از طریق فعالیت‌های هنری تحریک می‌کند (Demarin, 2016). افراد دارای آسیب بینایی با بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و نقش هنر، می‌توانند توانایی‌های حسی خود را به‌عنوان خودکاوی نشان دهند. روند ایجاد هنر را می‌توان از طریق حس لامسه، استفاده از شنوایی و سایر توانایی‌های پشتیبانی‌کننده که اجازه می‌دهد یک شیء ساخته شود، بررسی کرد.

فعالیت‌های زیبایی‌شناختی می‌توانند تجارب ادراکی را از طریق فعالیت‌های هنری در فرآیند سنجش حرکتی و پاسخ‌های صحیح به درک موردنظر فراهم آورند (Fajrie, Rohidi, Syakir,)

(Syarif, & Priyatmojo, 2020). هنگام انتخاب مضامین در خلق هنر، باید انواع ویژگی مواد و ابزار مورد استفاده برای تولید هنر را با در نظر گرفتن راحتی، ایمنی و کاربرد آسان برای نابینایان در نظر گرفت. جهت گیری فنی و روش های ساده می توانند آثاری را ایجاد کنند که برای تجربیات و احساسات مثبت مفید باشند (Shih & Chao, 2012). با توجه به شرایط خاص دانش آموزان نابینا در آموزش و پرورش، درس هنر به خصوص برای این گروه از افراد مورد کم لطفی و کم توجهی قرار گرفته که این امر دلایل مختلفی از جمله باورهای غلط درباره توانمندی های نابینایان و... داشته است. از طرف دیگر پیچیدگی آموزش هنر با توجه به محدودیت های بینایی باعث شده است که دست اندرکاران حوزه هنر کمتر به این مقوله بپردازند، هر چند در سال های اخیر تلاش های پراکنده ای برای جهت دهی به این درس و پر بارتر کردن ساعات درس هنر دانش آموزان انجام گرفته است. ولی به دلیل سختی های کار و نبودن الگوی عملی مناسب برای مربیان نتوانسته به اهداف خود برسد.

پژوهش هایی که در مطالعه دانش آموزان دارای آسیب بینایی انجام شده بیانگر آن بوده که این نوع از دانش آموزان دارای سطح پایینی از عزت نفس را دارند (Jones & Rabinson, 2002; Maloney, 2019; Szubielska, Niestorowicz & Marker, 2019; Fajrie, Rohidi, Syakir, Syarif & Priyatmojo, 2020). کف^۱ (2002) در بررسی ناسازگاری روانی اجتماعی نوجوانان نابینا عمده ترین علل بسیاری از مشکلات رفتاری به خصوص مشکلات اجتماعی نوجوانان نابینا را عزت نفس پایین، خود پنداره منفی و مهارت های اجتماعی ضعیف در این قشر عنوان می کند. (Kazemi, 2016). همچنین، نتایج پژوهشی در داخل کشور نشان داد که در متغیرهای اضطراب اجتماعی، خود پنداشت و تصویر بدن بین دانش آموزان با و بدون آسیب دیده بینایی تفاوت معناداری وجود دارد. به طوری که افراد با آسیب بینایی در معرض اضطراب اجتماعی بالاتر، خود پنداشت پایین تر و تصویر بدن منفی تری نسبت به هم تاییان بدون آسیب بینایی هستند (Arjmandnia at el., 2017). با نظر به پیشینه های موجود می توان استنباط نمود که دانش آموزان دارای آسیب بینایی با سطح پایینی از عزت نفس مواجهه هستند که باید برای تقویت این حس در آن ها به فکر چاره بود. بعد از بررسی ها و تحقیقات انجام شده بر آن شدیم که با استفاده از روش ها و آثار هنری در تقویت عزت نفس دانش آموزان دارای آسیب بینایی آن ها اقدام کنیم. چرا که نتایج حاصل از ایجاد آثار هنری در دانش آموزان دارای آسیب بینایی، با توانایی لمسی آنان، اثرات لذت بخش و مهارت های

حرکتی ظریف را تقویت کرده و افزایش اعتماد به نفس را سبب می‌شود. به تبع آن روش‌هایی را برای یادگیری دانش و سطح بعدی تحصیلات ایجاد می‌کنند (Szubielska, Niestorowicz & Marker, 2019). از طرفی یک سؤال مهم و اساسی این است که آیا به‌راستی، روش‌های فعال در آموزش مهارت‌های هنری به دانش‌آموزان آسیب دیده بینایی، می‌تواند به عزت نفس این نوع از دانش‌آموزان کمک کند؟ پژوهشگران برای رسیدن به پاسخ و نتیجه مطلوب، از منظری دیگر و با رویکردی تازه و بدیع با بهره جستن از روش «درس پژوهی» استفاده کردند.

درس پژوهی الگوی عملی بازبینی مداوم مدل‌های ذهنی و بازاندیشی مشارکتی عمل کارگزاران آموزشی است. این الگو برای بالندگی حرفه‌ای معلمان از طریق فرایند پژوهش معلم محور پیشنهاد شده است و در آموزش و پرورش ایران مورد توجه قرار گرفته است (Emamipour & Khakbaz, 2019). درس پژوهی روشی برای اصلاح شیوه آموزش و الگویی عملی برای بازبینی مداوم الگوهای ذهنی و بازاندیشی مشارکتی عمل کارگزاران آموزشی است (Farajpour & Pourshafei, 2018: Mohammadi & Hassani, 2019). یکی از اهداف مهم درس پژوهی تغییر روش‌های سنتی یاددهی یادگیری و شناسایی مشکلات درسی دانش‌آموزان در موضوعات مختلف و اولویت‌بندی آن‌ها است (Bahrami Hedji & Morsali, 2012). درس پژوهی با دادن نقش محوری به معلمان در ایجاد تغییر و بهبود کیفیت تدریس کمک قابل توجهی می‌کند و یکی از راهکارهای اساسی برای بهبود نظام آموزش و پرورش و توسعه حرفه‌ای معلمان قلمداد می‌شود (Ahmadi Haji et al., 2020).

بنابراین با توجه به اهمیت درس هنر به‌خصوص در دوره نوجوانی و استفاده از دست‌ورزی و تقویت حس لامسه برای دانش‌آموزان نابینا، ما به‌عنوان گروهی از خدمتگزاران دانش‌آموزان نابینا در حیطه‌های مختلف بر آن شدیم در فعالیت درس پژوهی، فرصت را غنیمت شمرده و به آموزش یک مهارت هنری پردازیم و با ایجاد الگویی عملی برای تدریس به مربیان بتوانیم گامی مؤثر و مهم در جهت استعدادیابی و شکوفایی استعداد‌های هنری در راستای بهبود عزت نفس آنان پردازیم. از این‌رو، با توجه به مزایای بسیار روش درس پژوهی، تصمیم گرفته شد آموزش هنر دستی به آسیب دیدگان بینایی از طریق درس پژوهی اجرا گردد.

در گام اول پس از بررسی مبانی نظری و پیشینه موضوع، با استفاده از نظرات اساتید روانشناسی یادگیری و روانشناسی کودکان استثنایی و مربیان مجرب و کارشناسان هنر مدارس عمومی کتاب فرهنگ و هنر دوره اول متوسطه مورد بررسی قرار گرفت. با توجه به این که در این کتاب به

هنرهای دستی پرداخته شده بود، ما نیز برای شروع موضوعات درسی متفاوت از جمله قالی بافی، تی بافی و... را ارزیابی کردیم و بافندگی را در اولویت کار قرار دادیم. از میان هنرهای دستی آموزش داده شده در کتاب و سایر رشته‌های هنری، موضوعات متفاوتی مورد بررسی قرار گرفت که در نهایت، هنر بافتنی با دو میل، به‌عنوان هنری قابل دسترس، ارزان، دارای بازار فروش، جذاب و دارای زمینه برای بروز خلاقیت انتخاب شد. از طرفی نیز به‌ویژه در مورد دانش‌آموز آسیب دیده بینایی، بافتنی هنری دلپذیر است، زیرا بدون نیاز به بینایی امکان اجرا دارد.

بافندگی هنری است که از قدیم مورد توجه جامعه به‌خصوص بانوان بوده است. دختران نابینا نیز از این امر مستثنی نیستند. آن‌ها با انجام بافتنی مورد تحسین و تشویق افراد مختلف بخصوص اطرافیان و دوستان قرار می‌گیرند و این امر به خودباوری آن‌ها و در پی آن به افزایش اعتمادبه‌نفسشان کمک شایانی خواهد کرد. از طرف دیگر روابط اجتماعی آن‌ها افزایش می‌یابد و طبیعتاً مورد انزوا قرار گرفتنشان که دامن‌گیر افراد نابینا در بزرگسالی می‌شود کاهش می‌یابد. همچنین بافتنی به دلیل استفاده کاربردی و مداوم از مفاهیم راست و چپ، بالا و پایین، زیر و رو، و .. مهارت‌های جهت‌یابی دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد و تجسم فضایی دانش‌آموزان نابینا را بهبود بخشیده و در تقویت حس لامسه مؤثر است. نتایج تحقیقات بیانگر این مهم است که داشتن تحرک و جهت‌یابی مناسب، از جمله مهم‌ترین عوامل در استقلال و مشارکت اجتماعی افراد دارای آسیب بینایی تلقی می‌شود (Beh pajoooh, Taherian & Shekarro, 2018)

از نگاه دیگر هنر بافتنی یک مهارت عملی مناسب، کم‌هزینه و کارآمد به دانش‌آموزان نابینا در قالب درس هنر است. با آموزش هنر بافتنی به نابینایان و استمرار آن‌ها در دستیابی به مهارت کافی می‌توان به ایجاد فرصت‌های شغلی و درآمدزایی برای این قشر امیدوار بود. جهت دستیابی به این هدف شایسته، ضروری است که در وهله اول بایستی دیدگاه و فرهنگ جامعه را در خصوص سطح توانمندی‌های نابینایان ارتقا داد و اوقات فراغت آنان را با بهره‌گیری از این نوع فعالیت‌های خلاقانه پر کرد.

طراحی و به‌کارگیری چنین برنامه‌هایی برای دانش‌آموزان آسیب‌دیده بینایی در راستای تقویت عزت‌نفس آنان و بهره‌گیری از ظرفیت‌های بی‌بدیل این قشر کمتر مورد توجه قرار گرفته است. هر چند که آموزش هنرهای دستی به این دانش‌آموزان توسط مربیان در برخی از آموزشگاه‌ها کم‌وبیش آموزش داده می‌شود اما نتوانسته منجر به نتیجه رضایت‌بخش برای آنان گردد که می‌طلبد با تغییر و

بکار بستن راهبردهای جدید مانند استفاده از فرآیند درس پژوهی در آموزش هنر دستی گامی مؤثر در تقویت عزت نفس دانش آموزان آسیب دیده بینایی برداشت. این پژوهش در زمینه آموزش نابینایان برای اولین بار اجرا شده است و می تواند زمینه ساز پژوهش های بیشتر شود. از این رو پژوهش حاضر با چنین اهدافی به دنبال این فرضیه است که آیا آموزش هنر دستی (بافتنی) در قالب درس پژوهی در بهبود عزت نفس دانش آموزان آسیب دیده بینایی مؤثر است.

روش شناسی پژوهش

روش این پژوهش، از نوع شبه آزمایشی با طرح پیش آزمون و پس آزمون بود. جامعه آماری پژوهش شامل تمامی دانش آموزان نابینا و کم بینای دختر استان یزد در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷ بود که در مدارس ویژه دانش آموزان آسیب دیده بینایی ثبت نام کرده بودند. این جمعیت شامل ۶۹ نفر دختر بودند که تعداد ۳۰ نفر به صورت روش نمونه گیری در دسترس انتخاب گردید و در دو گروه آزمایش و گواه (هر گروه ۱۵ نفر) قرار گرفتند.

گروه آزمایش در قالب درس پژوهی طبق بسته آموزشی موجود در محتوا و طرح درس تحت نظر مربی، تحت آموزش سر انداختن بافتنی قرار گرفتند و گروه گواه به شیوه معمول کلاسی آموزش دیدند. مهم ترین ابزار جمع آوری داده ها استفاده از پرسشنامه عزت نفس کوپر اسمیت^۱ (1967) بود که هر دو گروه، پیش از آموزش و بعد از آموزش، این پرسشنامه را تکمیل کردند.

به منظور ارزیابی عزت نفس، یکی از مقیاس های رایج، پرسشنامه ی عزت نفس کوپر اسمیت (SEI) است. مقیاس عزت نفس به منظور سنجش بازخورد فرد نسبت به خود در قلمروهای اجتماعی، خانوادگی، آموزشگاهی و شخصی فراهم شده و یک مقیاس دروغ نیز به آن افزوده شده است. این پرسشنامه احساسات، عقاید یا واکنش های فرد را توصیف می کند. در مجموع، پرسشنامه عزت نفس کوپر اسمیت دارای ۵۸ گویه و ۴ زیر مقیاس اصلی (مقیاس عزت نفس عمومی، اجتماعی، خانوادگی و تحصیلی) و یک زیر مقیاس دروغ سنج می باشد که پاسخ های آن در قالب گزینه های بلی و خیر است. این پرسشنامه نیز در دفعات متعدد در جامعه ایرانی مورد استفاده قرار گرفته و هنجار آن بارها مورد تأیید متخصصان قرار گرفته است.

در این پرسشنامه آزمودنی باید با انتخاب «بلی» یا «خیر» به سؤالات پاسخ دهد. مواد هر یک از زیر مقیاس‌ها عبارت‌اند از: مقیاس عمومی ۲۶ ماده، مقیاس اجتماعی ۸ ماده، مقیاس خانوادگی ۸ ماده و مقیاس آموزشی ۸ ماده و مقیاس دروغ‌سنجش ۸ ماده، نمرات زیر مقیاس‌ها و همچنین نمره کلی، امکان مشخص کردن زمینه‌ای را که در آن افراد واجد تصویر مثبتی از خود هستند فراهم می‌سازد.

شیوه نمره‌گذاری این آزمون به صورت صفر و یک است؛ به این معنا که در برخی از سؤالات، به پاسخ «بلی» یک نمره و به پاسخ «خیر» صفر نمره داده می‌شود و برخی دیگر از سؤالات نیز به طور معکوس نمره‌گذاری می‌شوند. کلید تصحیح تست پرسشنامه عزت‌نفس کوپر اسمیت به شرح جدول زیر است.

جدول ۱- کلید تصحیح تست پرسشنامه عزت‌نفس کوپر اسمیت

ملاحظات سؤال	کلید شماره سؤالات
سؤالات مربوط به دروغ‌سنج*	۱۳-۶-۲۰-۲۷-۳۴-۴۱-۴۸-۵۵
در این سؤالات به پاسخ «بلی» یک نمره و به پاسخ «خیر» صفر نمره تعلق می‌گیرد	۲-۴-۵-۱۰-۱۱-۱۴-۱۸-۱۹-۲۱-۲۳-۲۴-۲۸-۲۹-۳۰
در این سؤالات به هر پاسخ «خیر» یک نمره و به هر پاسخ «بلی» صفر نمره تعلق می‌گیرد	۱-۳-۷-۸-۹-۱۲-۱۵-۱۶-۱۷-۲۲-۲۵-۲۶-۳۱-۳۳-۳۵
	۳۲-۳۶-۴۵-۴۷-۵۷
	۳۷-۳۸-۳۹-۴۰-۴۲-۴۳-۴۴-۴۶-۴۹-۵۰-۵۱-۵۲-۵۳
	۵۴-۵۶-۵۸

* در سؤالات مربوط به دروغ‌سنج، هر آزمودنی که از هر ۸ سؤال مرتبط با این بخش، بیش از ۴ نمره بیاورد نشان‌دهنده اعتبار پایین آزمون است. در پایان، با توجه به امتیاز آزمودنی از اجرای پرسشنامه، محدوده نمره عزت‌نفس ضعیف عبارت است از نمره ۲۶ و کمتر از آن. نمره بین ۲۷ تا ۴۳ نیز حاکی از عزت‌نفس متوسط بوده و نمره بیش از ۴۴ نیز حکایت از عزت‌نفس قوی دارد.

همان‌گونه که ذکر شد بررسی‌ها در ایران و خارج از ایران بیانگر آن است که این آزمون از اعتبار و روایی قابل قبولی برخوردار است. ادموند و سون (۲۰۰۶) نیز ضریب همسانی درونی ۰/۸۶ تا ۰/۹۰ را برای آزمون عزت‌نفس کوپر اسمیت گزارش کرده‌اند. همچنین، پایایی مقیاس عزت‌نفس در تحقیق بیرنگ و علیوندی وفا (۲۰۲۰) ۰/۸۵ و همچنین ضرایب اعتبار مقیاس عزت‌نفس در پژوهش

سیادت و جدیدی (2015) با روش بازآزمایی برای دختران و پسران به ترتیب ۰/۹۰ و ۰/۹۲ گزارش کرده‌اند. اما در این پژوهش، پایایی مقیاس، ۰/۸۲ به دست آمد.

یافته‌های پژوهش

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی (میانگین) و بعد از آموزش، داده‌ها جمع‌آوری شده و بعد از رعایت پیش‌فرض‌ها مورد تجزیه و تحلیل از طریق تحلیل کوواریانس (یک‌راهه) قرار گرفت.

جدول ۲- جدول آمار توصیفی

پس آزمون		پیش آزمون		گروه
انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	شاخص
۶/۹۳	۳۲/۴۶	۶/۶۳	۳۴/۴	کنترل
۴/۴	۴۱/۳۳	۵/۱۵	۳۱/۳۳	آزمایش

پیش‌فرض‌های تحلیل کوواریانس یک‌راهه

جدول ۳- آزمون اسمیرنوف- کلموگروف برای بررسی نرمال بودن توزیع نمرات در پیش‌آزمون و پس‌آزمون

عزت‌نفس

متغیر	آماره	سطح معناداری
پیش‌آزمون	۰/۸۶	۰/۶۹
پس‌آزمون	۰/۴۵	۰/۷۲

معمولاً چنانچه سطح معناداری در آزمون کلموگروف- اسمیرنوف بیشتر از ۰/۰۵ باشد، می‌توان داده‌ها را با اطمینان بالایی نرمال فرض کرد. بنابراین نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون در متغیر عزت‌نفس به صورت نرمال توزیع شده‌اند.

برای بررسی مفروضه همگنی واریانس‌ها از آزمون لوین استفاده شده است. نتایج این آزمون به صورت زیر است.

جدول ۴- بررسی همگنی واریانس‌ها برای پیش‌آزمون و پس‌آزمون مقیاس عزت‌نفس

متغیر	آماره لوین	درجه آزادی اول (صورت)	درجه آزادی دوم (مخرج)	سطح معناداری
پیش‌آزمون	۱/۷	۱	۲۸	۰/۲
پس‌آزمون	۲/۶	۱	۲۸	۰/۱۱

چنانچه سطح معناداری در آزمون لوین بیشتر از ۰/۰۵ باشد. می‌توان گفت واریانس گروه‌ها از تجانس برخوردار است. بنابراین فرض همگنی واریانس‌ها در پیش‌آزمون و پس‌آزمون تأیید می‌شود. در تحلیل کوواریانس، پیش‌فرض‌های دیگری از جمله همگنی شیب رگرسیون نیز باید مورد توجه قرار گیرد. فرض همگنی شیب رگرسیون در واقع میزان تعامل متغیر همگام با متغیر مستقل را مورد بررسی قرار می‌دهد.

جدول ۵- بررسی فرض همگنی شیب رگرسیون برای متغیر همگام و مستقل عزت‌نفس

منبع	مجموع مجذورات نوع سه	درجه آزادی	میانگین مجذورات	ضریب F	سطح معناداری
پیش‌آزمون عزت‌نفس و آموزش سرانداختن بافتنی	۹۶۹/۵۱	۲	۴۸۴/۷۵	۲۳/۱۵	۰/۰۰۰

مقدار F به دست آمده برای متغیر پیش‌آزمون عزت‌نفس و آموزش سرانداختن بافتنی نشان می‌دهد که در این مورد شیب رگرسیون دو متغیر تفاوت معناداری با هم ندارند و بنابراین فرض همگنی شیب رگرسیون مورد تأیید قرار می‌گیرد. بنابراین همه پیش‌فرض‌های لازم و ضروری برای انجام آزمون تحلیل کوواریانس رعایت شده‌اند، در نتیجه داده‌ها قابلیت اجرای این آزمون را به‌منظور بررسی سؤال پژوهش دارند.

تحلیل کوواریانس یک‌راهه

جدول ۶- تحلیل کوواریانس عزت‌نفس دو گروه در مرحله پس‌آزمون

منبع تغییر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	ضریب F	سطح معناداری	مربع اتا	توان آزمون
پیش‌آزمون	۴۲۶/۱۶	۱	۴۲۶/۱۶	۲۲/۱۷	۰/۰۰۰	۰/۴۵	۰/۹۹
پس‌آزمون (گروه)	۸۲۸/۸۷	۱	۸۲۸/۸۷	۴۳/۱۲	۰/۰۰۰	۰/۶۱	۱
خطا	۵۱۸/۹	۲۷	۱۹/۲۱				
کل	۴۲۳۸۸	۳۰					

جدول ۷- میانگین تعدیل شده و تعدیل نشده نمره پس‌آزمون عزت‌نفس در گروه گواه و آزمایش

گروه	میانگین عزت‌نفس	خطای استاندارد	فاصله اطمینان
			سطح بالاتر
گواه	تعدیل شده	۳۱/۴۵	۲۹/۰۹
	تعدیل نشده	۳۲/۴۶	۳۳/۸۲
آزمایش	تعدیل شده	۴۲/۳۴	۳۹/۹۷
	تعدیل نشده	۴۱/۳۳	۴۴/۷

یافته‌های جدول ۶ نشان می‌دهد که بین میانگین نمرات عزت‌نفس دو گروه در مرحله پس‌آزمون، پس از حذف اثر پیش‌آزمون (میانگین تعدیل شده) تفاوت معناداری مشاهده می‌شود ($p < 0/001$). همچنین، بر اساس جدول ۷ میانگین تعدیل شده نمرات پس‌آزمون عزت‌نفس در گروه آزمایش، بالاتر از میانگین تعدیل شده نمرات پس‌آزمون عزت‌نفس در گروه گواه است. اندازه اثر آموزش ۰/۶۱ بوده است. توان آماری آزمون ۱/۰۰ و سطح معناداری مطلوب ($p < 0/001$)، دقت بالای آزمون و کفایت حجم نمونه را نشان می‌دهد.

با توجه به تجزیه و تحلیل داده‌ها، نتایج آزمون نشان داد که نمرات گروه آزمایش در پس‌آزمون عزت‌نفس به‌طور معناداری نسبت به گروه گواه افزایش یافته است، در نتیجه می‌توان ادعا نمود که در چارچوب محدودیت‌های طرح آزمایشی، آموزش سر انداختن بافتنی بر افزایش عزت‌نفس دانش‌آموزان تأثیر داشته است و این فرضیه تأیید می‌شود.

بحث و نتیجه گیری

دانش آموزان آسیب دیده بینایی از جمله آسیب پذیر و حساس ترین قشرهای جامعه هستند که نیازمند توجه ویژه توسط مربیان و مسئولان آموزش هستند. توانایی های این گروه ویژه همواره توسط اطرافیان نادیده گرفته شده و در پی آن ظرفیت ها و استعداد های بی بدیل آنان نیز شکوفا نشده است. این بی توجهی می تواند باعث مشکلات عدیده ای به ویژه در زمینه مشکلات عاطفی شود. بررسی نتایج تحقیقات در این زمینه گویای آن است که دانش آموزان دارای آسیب بینایی همواره در خطر از دست دادن حس اعتماد به نفس، کمبود عزت نفس، ضعف در تاب آوری و انزوا و حتی ناتوانی در انجام بسیاری از فعالیت ها هستند (Rabinson, 2002; Jones & Maloney, 2019; Szubielska, 2018; Szubielska, Niestorowicz & Marker, 2019; Fajrie, Rohidi, Syakir, Syarif & Priyatmojo, 2020; Niestorowicz & Marker, 2019; Fajrie, Rohidi, Syakir, Syarif & Priyatmojo, 2020; Kazemi, 2016). در این راستا تمرکز اصلی بر مؤلفه عزت نفس این گروه از دانش آموزان قرار گرفت، چرا که عزت نفس خود محرکی نیرومند در جهت دهی به بسیاری از فعالیت های افراد در زندگی به شمار می رود. هدف از اجرای پژوهش حاضر بررسی تأثیر آموزش هنر دستی (بافتنی با دومیل) به شیوه درس پژوهی بر میزان عزت نفس دانش آموزان آسیب دیده بینایی بود. نتایج این پژوهش نشان داد که آموزش هنر بافتنی به شیوه درس پژوهی بر افزایش عزت نفس دانش آموزان آسیب دیده بینایی تأثیر داشته است. یافته های این پژوهش با نتایج تحقیقات (Jones & Maloney, 2019; Szubielska, 2018; Szubielska, Niestorowicz & Marker, 2019; Fajrie, Rohidi, Syakir, Konstantinos, 2009; Syarif & Priyatmojo, 2020; Kazemi, 2016; Arjmandnia et al., 2017; Mahmoodi, 2014) به صورت مستقیم و غیرمستقیم همخوانی دارد. کاظمی (Kazemi, 2016) در پژوهش خود دریافت که برای یک فرد نابینا با فراهم نمودن شرایط فعالیت می توان کفایت اجتماعی و کسب مهارت های اجتماعی و به دنبال آن عزت نفس بالاتر، انجام رفتارهای مثبت، خود ابرازی بیشتر و کسب توانایی در پذیرش ناتوانی به عنوان بخشی از وجود خود را متصور نمود. محمودی (Mahmoodi, 2014)، در پژوهش خود نشان داد با افزایش رفتارهای مثبت و مهارت های اجتماعی، عزت نفس افراد آسیب دیده بینایی افزایش می یابد. عزت نفس هسته مرکزی ساختارهای روان شناختی فرد است که وی را در برابر اضطراب محافظت می کند و او را قادر می سازد با وقایع تنش زای بیرونی کنار بیاید. نتایج ارائه شده در پژوهش حاضر نشان دهنده این است که عوامل مختلفی می توانند بر عزت نفس تأثیرگذار باشند. مهارت های اجتماعی و احساس کفایت حاصل از توانایی در انجام فعالیت ها از جمله مهم ترین این موارد است. در نتیجه وقتی یک فرد آسیب دیده

بینایی دست به انجام فعالیتی می‌زند که افراد همتای بینایش همان فعالیت را انجام می‌دهند، احساس ارزشمندی کرده و به دیگران نشان می‌دهد که قابلیت انجام کارهای مشابه را دارد. این احساس تأثیر مستقیمی بر عزت‌نفس آن‌ها دارد و موجب ترغیب آن‌ها و سرآمدی در انجام فعالیت‌های مشابه نیز خواهد شد.

یکی دیگر از عوامل تبیین‌کننده این نتیجه پژوهشی را می‌توان در احساس استقلال شرکت‌کنندگان در اجرا و به ثمر رساندن یک فعالیت دانست. احساس استقلال در انجام فعالیت‌ها یکی از انگیزاننده‌های مهمی است که به فرد دارای آسیب بینایی کمک می‌کند تا میزان عزت‌نفس خود را تقویت کند. وقتی به فرد آسیب‌دیده بینایی یک فعالیت یا بخشی از یک فعالیت واگذار شود، تمام تلاش خود را جهت انجام درست فعالیت به کار خواهد گرفت و رسیدن به نقطه‌ی پایان انگیزش درونی ایجاد می‌کند که خود عزت‌نفس را تقویت کرده و انگیزه‌ی ادامه کار را ایجاد می‌کند. شاید یکی از دلایل این که افراد آسیب‌دیده بینایی عزت‌نفس پایین‌تری داشته باشند، محدودیت آن‌ها در حضور اجتماعی و تعامل اجتماعی پایین‌شان باشد. نتایج پژوهش هاریس و اورث (Harris & Orth, 2020) نشان داد که تعامل اجتماعی و عزت‌نفس بر همدیگر تأثیر متقابل دارند. تحقیقات طولی نشان‌دهنده‌ی اثر روابط اجتماعی بر عزت‌نفس است (Cameron & Granger, 2019). روانشناسان عزت‌نفس را به‌عنوان ارزیابی ما از ارزشمندی خود به‌عنوان یک شخص توصیف می‌کنند که می‌تواند با بازخوردی که از افراد با توانایی دریافت می‌کنیم دریافت یا شناسایی شود (هاریس و اورث، ۲۰۲۰). عزت‌نفس بالا در افراد آسیب‌دیده بینایی به‌طور مثبتی به حمایت اجتماعی بستگی دارد (Konstantinos, 2009). فعالیت بافتنی برای نابینایان عملاً قرار گرفتن در اجتماع است و این حمایت اجتماعی توسط معلم و اجتماع اثر مستقیمی بر عزت‌نفس فرد دارد.

خدمات معلولیت برای آسیب‌بینایی بر ایجاد نگرش‌های مستقل و سازگاری اجتماعی تمرکز دارند. نیازهای عملکردی به یک مشکل مشترک در گرفتن دانش و ارائه ارتباطات واقعی تبدیل می‌شوند. بیان احساسات و عقاید را نمی‌توان به‌طور کامل منتقل کرد. زیرا توسط مفهوم درک یک شی با آنچه افراد عادی می‌بینند محدود شده است. تجربه افراد مبتلا به اختلال بینایی با مفهوم تجسم به‌طور خودکار به دست نمی‌آید، بلکه از طریق فرایند آموزش و عادت‌های شخصی و با برنامه توان‌بخشی ارتباط دارد (Rainey et al., 2017). در نتیجه آموزش مهارت‌های هنری می‌تواند محرک این استقلال و سازگاری باشند. توانایی لمس کردن تنها راهی است که توسط افراد نزدیک‌بین یا

نابینای کامل استفاده می‌شود. افراد نزدیک به نابینایی، هنوز هم می‌توانند به بعضی از اشیاء دسترسی داشته باشند. خوشبینی زندگی آن‌ها منجر به در نظر گرفتن نیازهای توسعه فردی در محیط‌های مربوطه و سیاست‌های عمومی آن‌ها می‌شود که در مورد کیفیت زندگی در یک مقیاس خاص اجرا می‌شود (Oliveira, Ribeiro, Simoes & Pereira, 2018). بنابراین آموزش مهارت‌هایی که به استقلال فرد آسیب‌دیده بینایی کمک می‌کند، مستقیماً در کیفیت زندگی او اثرگذار است و به عزت نفس او کمک شایانی می‌کند. از ویژگی‌های برجسته این پژوهش آن بود که با استفاده از روش درس پژوهی اجرا گردید. این روش خود به‌عنوان یک عامل اثرگذار و مثبت بر کیفیت آموزش ارائه شده، می‌تواند در نتایج حاصل از این پژوهش اثرگذار باشد. در روش درس پژوهی چون یک تیم از معلمان با همدیگر مشارکت می‌کنند برنامه‌ریزی، اجرا و کنترل آموزش دقیق‌تر است و ایرادات موجود در مرحله‌ی اجرا توسط اعضای گروه رفع می‌شود و آموزش با کیفیت بالاتری اجرا می‌گردد. بنابراین استفاده از روش درس پژوهی می‌تواند به‌عنوان یکی از عوامل به دست آمدن نتیجه این پژوهش باشد. لذا، پیشنهاد می‌گردد که معلمان و مربیانی که با دانش‌آموزان دارای اختلالات خاص و علی‌الخصوص آسیب دیده بینایی سروکار دارند در مدارس و حتی مراکز خاص از روش درس-پژوهی در آموزش‌های خود استفاده نمایند. روحی، طهماسب زاده شیخ‌لار و پروری (Ruhi, Tahmasebzadeh Sheykhlar & parvari, 2021) در پژوهشی دریافتند که بین فرهنگ مدرسه و کیفیت درس پژوهی رابطه معنادار وجود دارد و توجه به فرهنگ مدرسه می‌تواند کیفیت درس پژوهی و حتی خودباوری را تقویت نماید.

در یک نتیجه‌گیری کلی می‌توان ادعا نمود که آموزش مهارت‌های هنری با استفاده از روش درس پژوهی می‌تواند بر عزت نفس دانش‌آموزان آسیب‌دیده بینایی کمک کند. با توجه به نتایج به دست آمده از این پژوهش، پیشنهاد می‌شود مدارس برنامه‌های متنوع آموزش هنری را در برنامه آموزشی دانش‌آموزان آسیب‌دیده بینایی داشته باشند.

این پژوهش نیز همانند بسیاری از پژوهش‌ها دارای محدودیت‌های اجرای پرسشنامه بود به‌ویژه این که نمونه پژوهش دانش‌آموزان آسیب دیده بینایی بودند. همچنین این پژوهش بر روی نمونه دختران و فقط در محدوده شهر یزد اجرا شد. بنابراین در تعمیم به همه دانش‌آموزان دارای آسیب-بینایی باید احتیاط نمود. لذا، پژوهشگران بعدی می‌توانند این پژوهش را بر روی جامعه گسترده‌تر و با هنرهای دیگر مورد آزمایش قرار دهند.

تشکر و سپاسگزاری

این پژوهش به تمامی عزیزانی تقدیم می‌شود که در تمامی مشکلات موجود اراده آهنین دارند و سرانگشتانشان چشمان بینایشان برای موفقیت است.

تعارض منافع

مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است. و قبلاً در هیچ نشریه‌ای اعم از داخلی یا خارجی چاپ نشده است و صرفاً جهت بررسی و چاپ به فصلنامه تدریس پژوهی ارسال شده است.

References:

- Ahmadi Haji, U A., Kian, M., Ali Asgari, M., Hashemi, S., & Saki, Reza. (2020). Identifying barriers to elementary research from the perspective of educational agents. *Research in Curriculum Planning*, 17 (66), 95-115. [In persian]
- Arjmandnia, A., Azimi Garosi, S., Vatani S., & Kazemi Rezai, A. (2017). Investigating Social Anxiety, Self-Image, and Body Image among Students with Visual Impairment. *J Child Ment Health*. 4 (1): 99-108. [In persian]
- Bahrami Hedji, A., & Morsali, S. (2012). Study of a new method in the executive design of curricula, curriculum and educational planning, educational technology, 3 (28), 42-46. [In persian]
- Beh-Pajooch, A., Taherian, M., & Shekar Roo, M. (2018). The relationship between mobility and orientation using white cane and mental health and personality traits among individuals with visual impairment. *JOEC*; 18 (2) :99-112. [In Persian]
- Birang, N., & Alivandi Vafa, M. (2020). The effectiveness of creativity-based play therapy on self-esteem, creativity and shyness of elementary school shy students, *Scientific Journal of Education and Evaluation*, 13 (52), 137-159. [In persian]
- Cameron, J. J., & Granger, S. (2019). Does self-esteem have an interpersonal imprint beyond self-reports? A meta-analysis of self-esteem and objective interpersonal indicators. *Personality and Social Psychology Review*, 23, 73-102.
- Coppersmith, S. (1967). *The antecedents of self-esteem*. Freeman and Company Sanfrancisco.
- Demarin, V., RojeBedečković, M., BosnarPuretić, M., & BošnjakPašić, M. (2016). Arts, brain and cognition. *Psychiatria Danubina*, 28(4), 343-348.

Edmondson, J., Grote, L., Haskell, L., Matthews, A., & White, M. (2006). Adolescent self-esteem: Is there a correlation with maternal self-esteem? *Adolescent Self-esteem*. Vol 6.

Emamipour, Z., & Khakbaz, A. (2019). A study of elementary school teachers' challenges of encountering with Lesson Study. 7 (13): 207-234. [In persian]

Fajriera, N., Rohidi, T. R., Syakir, M., Syarif, I., & Priyatmojo, A. S. A. (2020). Study of Visual Impairment in the Art Creation Process Using Clay. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 11(10), 199-218. www.ijicc.net

Farajpour, N., & Pourshafei, H. (2018). Improving Students' Understanding of How to Subtract Mixed Numbers (Study-Based Experience), *Journal of Teaching Research*, 6 (1), 59-78. [In persian]

Harris, M. A., & Orth, U. (2020). The link between self-esteem and social relationships: A meta-analysis of longitudinal studies. *Journal of personality and social psychology*, 119 (6), 1459.

Jones, B., & Maloney, L H. (2019). Investigating the needs of visually impaired students with comorbid learning disabilities, translated by Ebrahim Nazari, E, Omid Khankhedani M & Mahki, F. *Exceptional Education*, 19 (2), 75-81. [In persian]

Kazemi, E. (2021). Comparing the Self Esteem and Resilience among Blind and Sighted Subjects in Isfahan, *Knowledge & Research in Applied Psychology*, 17 (4): 103-110.

Mahmoodi, A. (2013). The comparison of self-esteem and social skills in deaf and blind students at the intermediate level in the city of Karaj, *Journal of Exceptional Education*, 13(117), 20. [In persian]

Mohammadi, R., & Hassani, A. (2019). Investigating the effect of research course process on teachers' professional development, *Journal of Teaching Research*, 7 (1), 1-18. [In persian]

Najafi F., & Dastyar V. (2021). The Effectiveness of Mindfulness Training on Cognitive Flexibility and Resilience of Students with Visual Impairment in Yasuj City. *JOEC*; 21 (4): 75-86. [In Persian]

Oliveira, O., Ribeiro, C., Simões, C., & Pereira, P. (2018). Quality of life of children and adolescents with visual impairment. *British Journal of Visual Impairment*, 36 (1), 42-56.

Qi, J., Xu, J. W., & Shao, W. D. (2020). Physical Activity of Children with Visual Impairments during Different Segments of the School Day. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17 (18), 1-13.

Rainey, L., Elsmann, E. B. M., van Nispen, R. M. A., van Leeuwen, L. M., & van Rens, G. H. M. B. (2016). Comprehending the impact of low vision on the lives of children and adolescents: a qualitative approach. *Quality of Life Research*, 25 (10), 2633-2643.

Robinson, B.L., & Lieberman, L. (2002). Effects of Visual Impairment, Gender, and Age on Self-determination. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 98, 351 - 366.

Ruhi M., Tahmasebzadeh Sheykhlar, D., & Parvari, A. (2021). The mediating role of school culture on the relationship between effective school components and the quality of lesson study among primary school teachers, *Journal of Research in Teaching*, 9 (3), 77-102. [In Persian]

Sharifi Daramedi, P. (2002). *Psychology of Exceptional Children*, Tehran: Ravansanji Publications. [In Persian]

Shih, C. M., & Chao, H. Y. (2010). Ink and wash painting for children with visual impairment. *British Journal of Visual Impairment*, 28 (2), 157-163.

Siadat, S M., & Jadidi, M. (2015). The effect of social skills training on self-esteem and identity dimensions of working children, *Quarterly Journal of Educational Psychology*, 11 (37), 83-101. [In Persian]

Szubielska, M. (2018). People with sight impairment in the world of visual arts: does it make any sense?. *Disability & Society*, 33 (9), 1533-1538.

Szubielska, M., Niestorowicz, E., & Marek, B. (2019). The relevance of object size to the recognizability of drawings by individuals with congenital blindness. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 113(3), 295-310.

Taghizadeh, S., Nemati, N., & Taghizadeh, R. (2013). Investigating and describing how to use graphic art to increase the cognitive skills of the blind. *Journal of Exceptional Education*, Year 13, Issue 5, Series 118, pp. 49-55. [In Persian]

World Health Organization. *Global Recommendations on Physical Activity for Health*. Available online: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44399/9789241599979_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y (accessed on 4 May 2020).